

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ВНЗ

Іваницький О.С.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Одною із найважливіших складових для професійної компетентності викладача є риторична культура. Вона передбачає в собі знання риторичних норм, досконале володіння мовою й мовленням та вміння приміняти їх в процесі виконання завдань педагогічної комунікації. Основними показниками риторичної культури є: знання мовної системи, володіння арсеналом вербальних і невербальних засобів, вміння перетворити педагогічне спілкування в риторичну подію, основою якої є діалог. Основною метою риторичної культури є звернення викладача вищої школи до свідомого позитивного ставлення та розширення мовної практики, до свідомої творчо-мовної діяльності. Для формування риторичної культури викладача автор розробив теоретичну модель, яку розділив на змістову, процесуальну та рефлексивну компоненти. Дані компоненти цієї моделі розглянуті в процесі опанування курсу «Основи риторичної культури викладача».

Ключові слова: культура, риторика, риторична культура, вища школа, викладач, компетентність формування, компонент.

Постановка проблеми. Вища освіта в Україні переживає часи реформування, причиною яких є низка політичних, соціальних, глобальних процесів. Направлення українського суспільства на європейську модель моральних цінностей, вимагає змін не лише змістового наповнення професійної освіти, а й зміни в роботі викладача вищої школи, пошуку нових форм роботи. Сучасний соціально-економічний розвиток України потребує наявності освічених і кваліфікованих фахівців і впровадження ефективних технологій [4]. Адже змінна підготовки фахівця, використання нових підходів для підготовки спонукатимуть до його розвитку, пошуку нових стратегій роботи, постійної самоосвіти, з метою конкурентоздатності, вияву креативного підходу до викладацької діяльності. Сьогодні актуальними є не лише глибокі знання з навчального курсу, а можливість й вміння передати ці знання. Також дуже важливо володіти арсеналом засобів, що допоможе в здійсненні ефективної педагогічної комунікації. Тому зараз є суттєвим дослідження та формування риторичного складника професійної культури.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика формування педагогічної культури не нова. Вона достатньо широко досліджена і висвітлена в працях вітчизняних науковців (В. Гриньова, І. Зязюн, В. Лозова, І. Синиця, П. Щербань, І. Прокopenко, В. Сухомлинський та інші). Свого часу педагогічну культуру розглядали в рамках педагогічної творчості (А. Капська, Н. Тарасевич, О. Шепта, А. Коваль та інші), педагогічної майстерності (В. Ковальчук, О. Малихін, В. Орлов, О. Фурса) педагогічної комунікації (В. Кан-Калік, Т. Ладиженська, І. Зимня та інші). В новому тисячолітті активізувалось дослідження риторики, впливу цієї науки на навчальну дисципліну та формування професійних якостей особистості. Загальновідомими стали наукові праці П. Редіна, В. Молдована, Ф. Бацевича, Г. Сагач та інших. Їхні роботи розкрили різні аспекти риторичної проблематики. Вперше заговорили про риторичну культуру, як про частину культури особистісної, професійної, політичної, суспільної тощо. Проте, на сьогодні не вистачає матеріалів практичного спрямування, методичних розробок, які було б корисно використати всім тим, хто прагне розвинути риторичну культуру.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, більша частина науковців у своїх працях описує, що на даний момент спостерігається велика зневага щодо дотримання культури мови на практиці спілкування людей, як у побутовому рівні, так і в письмовому мовленні офіційних осіб, а також і в діяльності засобів масової інформації.

Використання авторів й ораторів неформальної лексики, вільне поводження з граматичними й літературними нормами мови, а також орфографічні й орфографічні помилки в письмовому й усному мовленні – все це турбує громадськість.

Дослідники вважають, що даний процес появився у зв'язку із соціальними перетвореннями в останні десятиліття. Логосфера – тобто мисленно мовна область культури, істотно змінюється у переломну епоху, що у свою чергу істотно впливає на зміни в суспільній свідомості мовного колективу.

Метою роботи є: визначити суть поняття «риторична культура викладача» та розгляд (окреслення) шляхів її формування.

Виклад основного матеріалу. Сучасна молодь потребує нових підходів до освіти. Вчорашні методи вже не в повному обсязі задовольняють потреби в отриманні нових компетентностей. Тому актуалізується питання творення сприятливого освітнього середовища та розвитку педагогічної майстерності викладача вищої школи [5; 6; 7; 8]. Розглянемо ключові поняття нашого дослідження. У педагогічному словнику С. Гончаренка визначено поняття: «Культура – це рівень освіченості, вихованості людини, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльністю» [1, с. 82]. Відомий науковець В. Гриньова розглядає людину культури, як духовно багату особистість, що володіє творчими здібностями, захоплена та віддана своїй справі, розуміє необхідність розвитку духовних потреб, пізнання й самопізнання, спілкування та пошуку сенсу буття, щастя, має високі ідеали; орієнтована на загальнолюдські цінності, світову й національну духовну культуру та включає в себе знання з основ філософії, етики й естетики, людинознавства та інших гуманітарних предметів. Вона виділяє: «Формування людини культури починається в родині, а продовжується в навчальних закладах, а тому професіонал у галузі освіти

має глибоко усвідомлювати місце і роль освітніх процесів, систем у світовому культурному просторі, в його історичних закономірностях і етнографічних формах, поєднувати глибокі фундаментальні теоретичні знання й практичну підготовку. Високе звання педагога набуває свого справжнього сенсу лише тоді, коли воно невіддільне від поняття «культура» [9, с. 180]. Таким чином, педагогічна культура – це складне особистісне утворення, в якому важливим є вільне володіння знаннями та уміннями організації педагогічного процесу, досконале опанування норм поведінки, мовлення, гуманістичного ставлення до світу. З таких визначень спробуємо встановити суть поняття «риторична культура викладача». Риторичну культуру викладача розглянемо як об'єднані якості, що передбачають всебічне володіння мовою й мовленням, яке спрямоване на якісне виконання завдань педагогічної комунікації. Як ми вважаємо, одним із головних показників риторичної культури викладача є вміння перетворювати педагогічну годину в риторичну подію, основою якої є діалог. Такий діалог називають «змістовним». Адже, як правило, в процесі такої мовної взаємодії завжди виступають особистості. Змістову частину їхнього спілкування становлять світоглядні проблеми, під час якого проходить взаємодія суб'єктів освітнього процесу, який здатний перетворити інформацію в знання, а переконання допомагають зрозуміти інформацію, яку хоче донести їм викладач. На відміну від змістового, де діалог – це мовлення двох осіб, формальний діалог орієнтований лише на вияв зовнішніх ознак, де монолог – це мовлення однієї людини.

Для виникнення навчального діалогу часто розглядають різні психологічні і педагогічні засоби. Наприклад, відомі такі психологічні прийоми, як використання пауз в момент очікування відповіді, або формування аргументів під час виникнення конфліктів і знаходження компромісних рішень [3].

Ми стараємось не применшити значущості теорій і засобів, що сприяють для створення діалогічної взаємодії суб'єктів освітньої діяльності, але вони недостатньо орієнтують педагога на створення діалогу. Адже вони не розглядають діяльність мовлення, в якій і відбувається спілкування у всьому її обсязі (від винайдення задуму до його втілення), що орієнтує на створення й реалізацію змістовного діалогу. У більшості випадків викладач знайомить зі знаннями лише поверхнево, та не має можливості викласти матеріал більш поглиблено.

Доведено, що для оволодіння культурним способом мовної взаємодії необхідна риторична культура. Формування такого виду культури у викладача ми пов'язуємо з педагогічним навчанням, яка передбачає володіння риторичними вміннями та навиками у викладача [2]. Дану систему розглядаємо при розробці теоретичної моделі та при впровадженні в програми підготовки магістрів – майбутніх викладачів вищої школи – навчального курсу «Основи риторичної культури викладача». Риторична культура має підштовхнути студента на усвідомлене використання мови, з метою формування його професійної компетентності. Тому, найважливішими завданнями курсу є:

- Виховання у студентів уявлення про риторичну культуру, як основу якісної професійної підготовки викладача;

- Подання ролі риторичної культури у створенні оптимальних форм взаємодії викладача та студента, з урахуванням сучасної соціокультурної ситуації;

- Формування культури мовлення як засіб і спосіб вираження особистості, при реалізації цілей і завдань виховання у вищій школі;

- Результати навчання повинні стати:

- Використання предмета викладачем, як засіб спілкування;

- Усвідомлений вплив на світогляд адресата в процесі педагогічного спілкування;

- Формування уявлення «риторичний ідеал» у викладача;

- Ставлення до слова як до вчинку;

- Розуміння мовних норм поведінки у ситуація педагогічної взаємодії;

- Досконале володіння мовою під час педагогічного спілкування (діалогу) зі студентами;

- Уміння формувати власну думку;

- Формування мовного смаку та гарного тону в спілкуванні з іншими.

В основу для розробки змісту і вибору методик реалізації курсу «Основи риторичної культури викладача» покладена ідея, що враховує принципи навчання дорослих, такі як:

1. Обов'язкова результативність та гарантоване підвищення інтелектуального рівня студента. Цей принцип був покладений в основу розробки методичної основи, що сприяють підвищують результативності навчання, що представлене різними формами: суворе стандартизоване знання; оволодіння риторичними вміннями, що необхідні для вирішення професійних завдань; зрозуміти суть професійних та загальнокультурних явищ; розширення особистих світоглядних горизонтів.

Виходячи з даного принципу, для завоювання авторитету викладачу пропонується стати активним учасником процесу навчання. При виконанні завдань разом із студентами, він повинен постійно демонструвати глибокі базові риторичні знання і вміння, витриманий стиль спілкування.

2. Валеологічність досягнення успіху в навчанні. Цей принцип використовують у плануванні навантаження стосовно суб'єкта навчання. При розробленні змісту і методики програми, ми прагнули включити навчання в розпорядок життя викладача. З цією метою при формуванні змісту курсу орієнтувались на те, що буде затребуване професією і життям суб'єкта.

3. Право дорослих на вибіркоче ставлення до змісту навчання, цілей і способів їх реалізації. Цей принцип базуються на різних видах технологій, які використовують для досягнення та передачі знань. Тому в основу даної програми була покладена культура індивідуального вибору, яка будується на поєднанні колективних, групових та індивідуальних занять. Тому у цій програмі курсу «Основи риторичної культури» передбачено зіставлення своїх очікувань і уподобань з колективним відношенням до тієї чи іншої проблеми.

4. Індивідуалізація у навчанні. Ця програма спрямована на те, що структура і методика спрямовані на те, щоб допомогти слухачам усвідомити свої цілі і завдання в навчанні. Такий підхід

використовують для розвитку індивідуального вибору, для чіткої постановки завдань, які вивчають і знаходять способи їхнього вирішення.

5. Розвиток творчого потенціалу учня. Курс «Основи риторичної культури викладача» ґрунтується на діяльності, яка розкриє природну глибинну людини, що дозволяє впливати на характер людини, її відношенню до всього нового. Усе це допомагає студенту долати свої стереотипи та всебічно розвиватись.

6. Психологічний комфорт. Цей принцип оснований на відносинах між викладачем і студентом під час освітньої діяльності. Постійна зміна між автором-адресатом (інформація передається через дискусії, за допомогою діалогів) допомагає налагодити контакт із студентами та передати інформацію при спілкуванні, що і є головною умовою програми курсу «основи риторичної культури викладача».

7. Оптимістичність навчання, зміцнення у дорослої людини віри в себе і у власні можливості. Цей принцип передбачає взаємодію суб'єктів під час навчального процесу, де розвивали свою мову й мовлення, а також вчилися аргументувати свою думку й вибір. Такий спосіб передбачає толерантне відношення до чужого вибору.

Під час розробки змісту вищесказаного курсу та методики його реалізації, ми звертали увагу на основні ідеї риторизації навчання. Термін «риторизація» сьогодні використовують в пізнаваль-

ному (риторика як окрема навчальна дисципліна) і в методологічному сенсі. Ми використовуємо цей термін як розвивальну технологію, суть якої полягає у створенні умов для продуктивної (творчої) мислиннево-мовленнєвої діяльності студентів та організації цієї діяльності відповідно до риторичних законів [10, с. 229]. Необхідно відзначити, що ця технологія належить до культурного, гуманістичного типу технологій. Адже в основі даного курсу лежить ненасильницький спосіб впливу на людину, її характер, відношенню до всього нового, розвиває здібності, перетворює знання у переконання.

Відповідно до ідеї риторизації викладання навчального курсу будується в контексті риторичної події. На заняттях розглядають ситуації, які вимагають вирішення риторичних завдань, з написанням промови, з вибором позиції щодо здійснювальної діяльності і тих, заради кого ця діяльність здійснюється.

Висновок. В умовах реформування сучасної системи професійної освіти викладач вищої школи повинен бути готовим до зміни методики викладання інформації, але при цьому ефективно виконувати свою роботу на нових рівнях. Саме тому активізувалось питання розвитку риторичної культури, яка є основним показником професійної компетентності. Вивчення курсу «Основи риторичної культури викладача» дає змогу опанувати весь арсенал риторичної культури.

Список літератури:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Гуревич С. С. Основи риторики. – К.: Радянська школа, 1978. – 315 с.
3. Канская А. И. Основные тенденции развития мастерства слова педагога. – К.: Радянська школа, 1988. – 287 с.
4. Ковальчук В. І. Тенденції розвитку освітньої системи в Україні / Василь Іванович Ковальчук // Economics, science, education: integration and synergy. Materials of international scientific and practical conference, 18–21 January 2016 / Василь Іванович Ковальчук. – Київ: Вид-во «Центр навчальної літератури», 2016. – С. 79–80.
5. Ковальчук В. І. Методика викладання у вищих навчальних закладах: практикум / Василь Іванович Ковальчук. – Київ: Міленіум, 2017. – 428 с.
6. Ковальчук В. І. Створення сприятливого навчального середовища. Тренінги. / [за заг. ред. В. Ковальчука, упорядкування Л. Галіцина]. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с.
7. Ковальчук В. І. Сутність та структура педагогічної майстерності вчителя // Вища освіта України. – Тематичний випуск Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Додаток 2 № 3, том II(27) – Київ, 2011. – С. 210–223.
8. Ковальчук В. І. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання професійно-технічних начальних закладів у післядипломній освіті: Автореф. дис. ... док. пед. наук: 13.00.04 / В. І. Ковальчук. – Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2014. – 40 с.
9. Особистість майбутнього вчителя: монографія / В. Й. Гриньов, В. В. Лебедева, І. І. Наумова, [та ін.]; за заг. ред. В. М. Гриньової. – Харків: Вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс», 2014. – 188 с.
10. Чернокозов И. И. Профессиональная этика учителя. – К.: Радянська школа, 1988. – 221 с.

Иваницкий А.С.

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

ФОРМИРОВАНИЕ РИТОРИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА

Аннотация

Одной из важнейших составляющих для профессиональной компетентности преподавателя является риторическая культура. Она предусматривает в себе знания риторических норм, владение языком и речью и умение применить их в процессе выполнения заданий педагогической коммуникации. Основными показателями риторической культуры являются: знание языковой системы, владение арсеналом вербальных и невербальных средств, умение превратить педагогическое общение в риторическую со-бытие, основой которой является диалог. Основной целью риторической культуры является обращение преподавателя высшей школы к сознательному положительному отношению и расширение языковой практики, к сознательной творчески речевой деятельности. Для формирования риторической культуры преподавателя автор разработал теоретическую модель, которую разделил на содержательную, процессуальную и рефлексивной компоненты. Данные компоненты этой модели рассмотрены в процессе освоения курса «Основы риторической культуры преподавателя».

Ключевые слова: культура, риторика, риторическая культура, высшая школа, преподаватель, компетентность формирования, компонент.

Ivanytskiy O.S.

National University of Live and Environmental of Ukraine

FORMATION OF RITUARY CULTURE OF THE TEACHER OF HIGHER EDUCATION

Summary

One of the most important components for the teacher's professional competence is rhetorical culture. It involves knowledge of rhetorical norms, perfect command of language and speech, and the ability to use them in the process of performing pedagogical communication tasks. The main indicators of rhetorical culture are: knowledge of the linguistic system, possession of arsenal of verbal and nonverbal means, the ability to turn pedagogical communication into a rhetorical event, the basis of which is dialogue. The main purpose of rhetorical culture is the treatment of a high school teacher to a conscious positive attitude and expansion of linguistic practice, to conscious creative and linguistic activity. To form the rhetorical culture of the teacher, the author developed a theoretical model, which is divided into content, procedural and reflexive components. The given components of this model are considered in the process of mastering the course «Fundamentals of the teacher's rhetorical culture».

Keywords: culture, rhetoric, rhetorical culture, high school, teacher, competence of formation, component.